

Z DZIEJÓW KARTOGRAFII

Tom XV

DAWNA
KARTOGRAFIA MIAST

POLISH ACADEMY OF SCIENCES
L.&A. BIRKENMAJER INSTITUTE OF THE HISTORY OF SCIENCE
TEAM FOR THE HISTORY OF CARTOGRAPHY
THE STATE ARCHIVE OF THE CAPITAL CITY OF WARSAW
THE WARSAW SURVEYING COMPANY
SOCIETY OF FRIENDS
OF ARCHIVE OF THE CAPITAL CITY OF WARSAW

FROM THE HISTORY OF CARTOGRAPHY
Volume XV

OLD CARTOGRAPHY OF TOWNS

Edited by
JERZY OSTROWSKI and PAWEŁ E. WESZPIŃSKI

WARSZAWA 2011

INSTYTUT HISTORII NAUKI im. L. i A. Birkenmajerów
POLSKIEJ AKADEMII NAUK
ZESPÓŁ HISTORII KARTOGRAFII
ARCHIWUM PAŃSTWOWE M.ST. WARSZAWY
WARSZAWSKIE PRZEDSIĘBIORSTWO GEODEZYJNE S.A.
STOWARZYSZENIE PRZYJACIÓŁ
ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO M.ST. WARSZAWY

Z DZIEJÓW KARTOGRAFII
Tom XV

DAWNA KARTOGRAFIA MIAST

Pod redakcją
JERZEGO OSTROWSKIEGO i PAWŁA E. WESZPIŃSKIEGO

WARSZAWA 2011

Opracowanie redakcyjne
Jerzy Ostrowski, Paweł E. Weszpiński

Recenzenci
Prof. dr hab. Stanisław Alexandrowicz
Prof. dr hab. Mieczysław Sirko

Redakcja techniczna i łamanie
Paulina Waszkiewicz

Weryfikacja językowa
Joanna Dojnik

Tłumaczenie przedmowy i streszczeń na język angielski
Agata i Małgorzata Bernatowicz oraz autorzy

Tłumaczenie artykułów rosyjskojęzycznych na język polski
Paweł E. Weszpiński

Projekt okładki
Paweł E. Weszpiński

Publikacja dofinansowana ze środków
Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii

Wydawnictwa IHN PAN
Nowy Świat 72 00-330 Warszawa
tel. 22 6572714
e-mail: ihn@ihnpan.waw.pl

© by: IHN PAN, APW, WPG S.A., SP APW

ISSN: 0138-0850

ISBN:
978-83-86062-06-5
978-83-928532-7-5
978-83-933852-0-1
978-83-921836-7-9

Druk i oprawa: Zakład Graficzny Uniwersytetu Warszawskiego
Druk ukończono w grudniu 2011

SPIS TREŚCI

<i>Jerzy Ostrowski, Paweł E. Wespiański</i> Przedmowa	13
---	----

*

<i>Lucyna Szaniawska</i> Znaki graficzne miast stosowane na mapach do końca XVIII wieku	21
<i>Jarosław Łuczyński</i> Miasta Rzeczypospolitej na planach i widokach w <i>Civitates Orbis Terrarum</i> Georga Brauna i Franza Hogenberga (rozważania nad treścią ikonograficzną)	59
<i>Ewa Szyrkiewicz</i> Plan Wrocławia Bartla Weihnera (ojca) i Bartla Weihnera (syna) z 1562 roku – jego zawartość informacyjna, wiarygodność i przydatność	85
<i>Radosław Skrycki</i> Rękopiśmienne plany Szczecina Gerharda Corneliusa von Walrave z pierwszej połowy XVIII wieku w zbiorach Muzeum Narodowego w Szczecinie	95
<i>Anna Osowska</i> Plany i widoki miast w kartograficznej kolekcji Machnizkich	113

**

<i>Dorota Gazicka-Wójtowicz, Irena Grzybowska</i> Najstarsze plany miast polskich w zbiorach Centralnej Biblioteki Geografii i Ochrony Środowiska IGiPZ PAN	129
<i>Dorota Bartnik</i> Lindleyowskie plany wodociągów i kanalizacji miasta Łodzi w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego	137
<i>Krzysztof Grochowski</i> Dawne plany Poznania (do 1945 roku) w zbiorach Biblioteki Raczyńskich	153
<i>Janina Stoksik</i> Plany i widoki miast z okresu I Rzeczypospolitej w zasobie Archiwum Państwowego w Krakowie i ich twórcy	161
<i>Anna Sokół</i> Źródła kartograficzne do historii miast od końca XVIII wieku do 1918 roku w zasobie Archiwum Państwowego w Krakowie	185

Сергей Нелипович

**Картографические материалы по городу Варшаве в фондах
и коллекциях Российского государственного
военно-исторического архива (обзор архивных фондов) 201**

Siergiej Nielipowicz

**Materiały kartograficzne dotyczące Warszawy w zbiorach
Rosyjskiego Państwowego Archiwum Wojskowo-Historycznego 217**

Paweł E. Wespiański

Z badań obrazu zabudowy na dawnych planach Warszawy 223

Teresa Krogulec

**Artystyczne walory dawnych planów ze zbiorów Muzeum
Historycznego m.st. Warszawy 241**

Henryk Bartoszewicz

**Rewiry żydowskie w miastach Księstwa Warszawskiego
i Królestwa Polskiego w świetle map wielkoskalowych 259**

Adam Jankiewicz

**Dawne plany miast – sytuacja rzeczywista czy projektowana?
Na przykładzie *Delineacji* A. Hiża i H. Jędrzejowskiego z 1771 roku 289**

Andrzej Konias, Krzysztof Strzelecki

Dawne plany miasta Słupska od XVIII do końca XIX wieku 299

Piotr Grabowski

**Obraz rozwoju urbanistycznego i warunków przyrodniczych
Olsztyna w XIX i XX wieku na planach miasta z lat 1800–1946 315**

Waldemar Spallek

Dawne plany małych miast górnośląskich na przykładzie Krapkowic 329

Wojciech Zalewski

**Rozwój Wrocławia w latach 1850–1939 w świetle archiwalnych
materiałów kartograficznych 349**

Людмила Кильдюшевская

Санкт-Петербург. 300 лет на планах и картах 373

Ludmila Kildiuszewska

Petersburg – 300 lat na planach i mapach 385

Beata Medyńska-Gulij

**Potencjał informacyjny map topograficznych z drugiej
połowy XVIII wieku dla przestrzeni miast wielkopolskich 395**

Dariusz Lorek

Mapa topograficzna <i>Urmessstischblätter</i> z lat 1828–1832 jako źródło informacji o przestrzeni miejskiej w Wielkopolsce	411
--	-----

Wiesław Sieradzan

Zainteresowania dawną kartografią miejską Bernharda Schmida (1872–1947) – ostatniego niemieckiego konserwatora zabytków w Malborku	421
---	-----

Beata Konopska

Cenzura wobec polskich planów miast od zakończenia drugiej wojny światowej do podpisania Układu Warszawskiego	429
--	-----

Kamil Nieścioruk

Archiwalne materiały kartograficzne jako źródło informacji o przekształceniach przestrzeni dawnej strefy podmiejskiej	445
--	-----

Katarzyna Kowalik, Jarosław Suchożębski

Wykorzystanie archiwalnych map i planów do analizy zmian starorzeczy Wisły w okolicach Warszawy	455
--	-----

Wolfgang Kreft, Dariusz Przybytek, Grzegorz Strauchold

Projekt „Historyczno-topograficznego atlasu miast śląskich”	465
--	-----

Albina Mościcka, Marek Marzec

Archiwalia kartograficzne w badaniach naukowych na przykładzie zasobów Polska.pl	475
---	-----

Jacek Uchański, Piotr Falkowski

Nowoczesne narzędzia przekazu kartograficznego wykorzystujące fotograficzne dane źródłowe na przykładzie ortofotomapy zniszczonej działaniami wojennymi Warszawy	489
---	-----

Marek Ostrowski

Od Panoramy Warszawy Przełomu Tysiącleci do Warszawskiego Tryptyku Edukacyjnego i dalej	505
--	-----

Jaromir Kolejka

Dokumentacja kartograficzna krajobrazu przemysłowego (Streszczenie)	515
--	-----

Główny Urząd Geodezji i Kartografii

Rozwój kartografii w internecie a krajowy portal informacji przestrzennej	529
--	-----

Główny Urząd Geodezji i Kartografii

Baza Danych Obiektów Topograficznych jako referencyjne źródło danych dla kartografii	533
---	-----

*Jerzy Ostrowski***Piśmiennictwo o dawnych planach i widokach miast polskich****1983–2010 (Materiały do bibliografii) 537**

I. Zagadnienia ogólne. Zbiory artykułów i referatów 539

II. O planach i widokach wielu różnych miast

1. W obcych zbiorach kartograficznych 540

2. W polskich zbiorach kartograficznych 543

III. O planach i widokach jednego miasta. 556

Indeks osób 579

Indeks miast 582

CONTENTS

<i>Jerzy Ostrowski, Paweł E. Weszpiński</i>	
Preface	17

*

<i>Lucyna Szaniawska</i>	
Town graphic symbols applied in medium- and small-scale maps until the end of the 18th century	21

<i>Jarosław Łuczyński</i>	
Towns of the Polish-Lithuanian Commonwealth on the plans and panoramas in „Civitates Orbis Terrarum” by Georg Braun and Franz Hogenberg (some considerations of iconographic contents)	59

<i>Ewa Szynekiewicz</i>	
Plan of the city of Wrocław made by Bartel Weihner and his son Bartel in 1562 – its contents, reliability and usability	85

<i>Radosław Skrycki</i>	
Manuscript maps of Stettin (Szczecin) by Gerhard Cornelius von Walgrawe from the first half of 18th century in the collection of the National Museum in Szczecin	95

<i>Anna Osowska</i>	
Plans and views of towns in the cartographical collection of Machnizky family	113

**

<i>Dorota Gazicka-Wojtowicz, Irena Grzybowska</i>	
The oldest maps of Polish cities in the collection of the Central Library of Geography and Environmental Protection in Warsaw	129

<i>Dorota Bartnik</i>	
The Lindley plans of Łódź water supply and sewage system in the collection of Łódź University Library	137

<i>Krzysztof Grochowski</i>	
The old maps of Poznań (until 1945) in the collections of the Raczyński Library in Poznań	153

<i>Janina Stoksik</i>	
Maps and views of towns from the period of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the State Archives in Cracow, and their creators	161

<i>Anna Sokół</i>	
Cartographic sources for research on the history of towns from the late 18th century to 1918 in the State Archives in Cracow	185

Sergey Nelipovich

- Cartographic sources concerning Warsaw in the collections of the Russian State Military-Historical Archives in Moscow 201**

Paweł E. Wespiański

- Excerpts from studies on images of built-up areas on old maps of Warsaw 223**

Teresa Krogulec

- Artistic value of old city maps from the collection of the Historical Museum of Warsaw 241**

Henryk Bartoszewicz

- Jewish districts in the towns of Duchy of Warsaw and Kingdom of Poland on large-scale maps 259**

Adam Jankiewicz

- Old city maps. A real situation or a projected one? – based on the example of *Delineacya* by H. Hiż and H. Jędrzejowski from 1771 . . . 289**

Andrzej Konias, Krzysztof Strzelecki

- Old city maps of Słupsk from the 18th to the end of 19th century . . . 299**

Piotr Grabowski

- Picture of urban development and natural features in Olsztyn (Allenstein) in the 19th and 20th centuries on city maps from 1800–1946 . 315**

Waldemar Spallek

- Old plans of small towns in Upper Silesia with plans of Krapkowice . . . 329**

Wojciech Zalewski

- The development of the city of Wrocław between 1850 and 1939 in accordance to archival cartographic materials 349**

Ludmila Kildyushevskaya

- Saint Petersburg – 300 years of its presence on maps and plans 373**

Beata Medyńska-Gulij

- The information potential of topographic maps from the second half of the 18th century as regards the space of cities and towns in Greater Poland 395**

Dariusz Lorek

- The *Urmessstischblätter* topographic map at the scale of 1:25 000 as a source of information about municipal space in Greater Poland . . 411**

Wiesław Sieradzan

- The interest of Bernhard Schmid (1872–1947) – the last German conservator Mariejburg (Malbork) – in old urban cartography** 421

Beata Konopska

- Censorship of Polish city maps from the end of World War II to signing of the Warsaw Pact** 429

Kamil Nieścioruk

- Cartographic archive materials as a source of information about space transformation in former suburban areas** 445

Katarzyna Kowalik, Jarosław Suchożębski

- The use of archival maps and plans for the analysis of changes in old river-beds of the Vistula River in the vicinity of Warsaw** 455

Wolfgang Kreft, Dariusz Przybytek, Grzegorz Strauchold

- Project entitled „Historical and topographical atlas of Silesian towns” . .** 465

Albina Mościcka, Marek Marzec

- Cartographic heritage in scientific research on the basis of Polska.pl portal resources** 475

Jacek Uchański, Piotr Falkowski

- Modern tools of cartographic communication utilizing architectonic source data on the example of the orthophotomap of destroyed Warsaw** 489

Marek Ostrowski

- From the Panorama of Warsaw at the Turn of the Millennium to the Warsaw Educational Triptych and ahead** 505

Jaromir Kolejka

- Cartographic documentation of post-industrial landscape** 515

Head Office of Geodesy and Cartography

- The development of cartography on the Internet and national spatial data portal** 529

Head Office of Geodesy and Cartography

- The Database of Topographic Objects as a source of reference data for cartography** 533

Jerzy Ostrowski

- Literature on the subject of old maps and views of Polish towns 1983–2010 (Materials for bibliography)** 537
- I. General issues. Collections of articles and papers 539

II. Publications concerning maps and views of various towns	
1. Held in map collections abroad	540
2. Held in map collections in Poland	543
III. Publications concerning maps and views of one town	556
Index of persons	579
Index of towns	582

Źródła kartograficzne do historii miast od końca XVIII wieku do 1918 roku w zasobie Archiwum Państwowego w Krakowie

1. Wstęp

Archiwum Państwowe w Krakowie jest sukcesorem dwóch najstarszych instytucji, które zajmowały się ochroną i gromadzeniem akt związanych z historią miasta i regionu – Krajowego Archiwum Aktów Grodzkich i Ziemskich w Krakowie, powstałego w 1878 roku oraz Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa, stworzonego przez władze Krakowa w 1887 roku. Obie instytucje połączyły się w 1952 roku. W 2008 roku Archiwum Państwowe w Krakowie obchodziło jubileusz 130-lecia istnienia. Dzięki długoletniej tradycji przejmowania i gromadzenia materiałów archiwalnych krakowskie Archiwum Państwowe dysponuje jednym z największych zasobów wśród polskich archiwów. Znaczącą i bardzo cenną częścią tych zbiorów są materiały kartograficzne sięgające XV wieku. Ich ranga i liczba sprawiają, że Archiwum Państwowe w Krakowie zajmuje ważną pozycję pośród innych krakowskich instytucji przechowujących historyczne materiały kartograficzne, takich jak Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, Biblioteka Jagiellońska czy Biblioteka Naukowa PAN i PAU.

Celem artykułu jest przedstawienie wybranych obiektów kartograficznych przechowywanych w zasobie Archiwum, mogących służyć jako źródła do badań nad historią miast w okresie od końca XVIII wieku, czyli po utracie przez Polskę niepodległości do jej odzyskania w 1918 roku (przyjęte ramy czasowe mają jednak charakter wyłącznie umowny, a większość prezentowanych materiałów pochodzi z XIX wieku). W związku z tym opracowanie to nie ma charakteru monograficznego, a źródłoznawczy; jego celem jest zapoznanie z zasobem Archiwum Państwowego w Krakowie oraz zachęcenie wszystkich zainteresowanych do wykorzystania go w swoich pracach. Dla badaczy zajmujących się dziejami Krakowa i Małopolski oczywiste jest, że w celu odnalezienia materiałów kartograficznych powinni zapoznać się między innymi ze zbiorami Archiwum Państwowego w Krakowie. Jednak dla badaczy historii innych miast, zwłaszcza tych odległych, położonych w regionach, których zasób archiwalny gromadzony jest we właściwych im terytorialnie archiwach państwowych lub innych placówkach

naukowych, być może cenna będzie informacja o tym, że kwerendę źródłową mogą poszerzyć również o zasób krakowskiego archiwum. Stąd przyjęta formuła artykułu, w którym punkt ciężkości przesunięty został z omówienia najcenniejszych planów znajdujących się w zasobie Archiwum – którymi w naturalny sposób najczęściej są plany Krakowa – na prezentację materiałów kartograficznych do historii innych miast polskich i zagranicznych. Celowo więc pominięte zostaną nawet najcenniejsze i najbardziej znane plany Krakowa, z których część została opublikowana lub fachowo omówiona w literaturze przedmiotu (np. w wydanym w 2007 roku V tomie *Atlasu historycznego miast polskich* dotyczącym Krakowa¹, po to, by umożliwić przedstawienie być może nie budzących tak dużych emocji, niemniej równie cennych materiałów dotyczących innych miast. W wielu wypadkach nie spotykały się one dotąd z zainteresowaniem naukowców, co mogło być warunkowane brakiem wiedzy na temat możliwości ich odnalezienia w krakowskim Archiwum Państwowym.

Materiały kartograficzne w Archiwum Państwowym w Krakowie przechowywane są w kilku podstawowych zespołach archiwalnych. Pierwszym i najcenniejszym jest *Zbiór Kartograficzny* z okresu XV–XX wieku, następnie równie cenny i znaczący objętościowo zespół *Kataster Galicyjski* z okresu 1844–XX wiek oraz zespół *Archiwum planów Budownictwa Miejskiego w Krakowie* z lat 1805–1960. Oprócz nich kartografia występuje także w wielu mniejszych zespołach, jak np. *Archiwum Wolnego Miasta Krakowa* z lat [1783] 1815–1848 [1872], *C.K. Sąd Szlachecki w Tarnowie* z lat [1775] 1787–1855 [1875]. Dodatkowo liczne materiały kartograficzne znaleźć można w kolekcjach, takich jak *Teki Antoniego Schneidra* z lat [1368] 1773–1877 czy *Archiwum i zbiór kartograficzny generała Józefa Chłopickiego* z lat 1760–1854 oraz w archiwach podworskich.

Prezentowane plany zostały podzielone na grupy rzeczowe, tj.

- grupa pierwsza: materiały kartograficzne będące rezultatem działalności władz miejskich, związanych z pracami na rzecz uporządkowania rozwoju administracyjnego i urbanistycznego miast,
- grupa druga: materiały kartograficzne związane z reformami rolnymi i zaprowadzeniem ewidencji gruntów,
- grupa trzecia: miasta w kartografii wojskowej lub tematycznie związanej z wojskowością,
- grupa czwarta, ostatnia: widoki i plany sytuacyjne miast nie mieszczące się w wyżej wymienionych kategoriach.

2. Materiały kartograficzne związane z pracami na rzecz rozwoju administracyjnego i urbanistycznego miasta

Wiek XIX to okres intensywnych prac krakowskich władz miejskich nad uporządkowaniem i upiększeniem miasta. Kraków w tym czasie powoli podnosił

¹ *Atlas historyczny miast polskich, t. V Małopolska, z. 1 Kraków*, Kraków 2007.

się z upadku i zaniedbań okresu wcześniejszego. Do miasta zaczęła wkraczać nowoczesność, brukowano ulice, instalowano kanalizację miejską, zakładano oświetlenie uliczne, starano się zapanować nad układem urbanistycznym miasta, regulując jego ulice. Burzliwe dzieje Krakowa i Małopolski w okresie zaborów sprawiły, że prace te odbywały się w kilku etapach przeprowadzanych raz to przez samorządowe władze miasta, raz przez administrację zaborców. Ich pozostałością jest bogata spuścizna kartograficzna i architektoniczna obrazująca ogrom przedsięwziętych projektów, od prac powstałych w okresie tzw. pierwszej austriackiej okupacji Krakowa w latach 1796–1809, przez materiały opracowane na zlecenie Senatu Rządzącego Wolnego Miasta Krakowa w latach 1815–1846, aż po kartografika przygotowane przez władze Krakowa okresu autonomii galicyjskiej². Jako przykłady osiągnięć kartografii Krakowa tego okresu można wymienić przechowywane w Archiwum Państwowym w Krakowie plany: tzw. senacki autorstwa Ignacego Enderle z ok. 1808 roku³, Krakowa z Podgórzem Aleksandra Kocziczki z 1847 roku⁴, czy plan Wojciecha Konarzewskiego z 1878 roku⁵. W krakowskim Archiwum zachował się bardzo bogaty zbiór archiwaliów, w tym kartografików, obrazujących zaplanowany przez urzędników miejskich rozwój urbanistyczny miasta w tym okresie, prowadzący poprzez włączanie kolejnych obszarów do rozszerzenia granic administracyjnych Krakowa. Materiały znajdujące się w zasobie Archiwum pozwalają dokładnie prześledzić ten proces, obok niezliczonych planów regulacyjnych ulic, placów czy wybranych części miasta zachowały się prace konkursowe z 1910 roku przedstawiające kilka różnych projektów rozwoju Krakowa, np. projekt wspólnego autorstwa Józefa Czajkowskiego, Władysława Ekielskiego, Tadeusza Stryjeńskiego, Ludwika Wojtyczki i Kazimierza Wyczyńskiego (projekt oceniony najwyżej)⁶, czy Jana Rakowicza (II nagroda)⁷. Wszystkie te prace doprowadziły ostatecznie do wypracowania idei Wielkiego Krakowa⁸. Zrealizowana ona została ostatecznie po włączeniu w 1915 roku Podgórza, będącego dotąd samodzielnym miastem, co zakończyło proces rozszerzania granic Krakowa. Dziś materiały dokumentujące zachodzące wówczas zmiany zgromadzone są przede wszystkim w zespole *Archiwum planów Budownictwa Miejskiego w Krakowie*, stanowiąc doskonałe źródło do badań nad historią i rozwojem miasta. Zgodnie jednak z formułą przyjętą dla tego artykułu omówione zostaną nie tyle plany samego Krakowa (pomijając kilka wyjątków, w większości wspomnianych już powyżej), co kartografia dotycząca innych miast.

² Por. Z. Dyrdoń, *Działalność kartograficzna krakowskich władz miejskich w okresie zaborów*, „Teki Krakowskie”, t. X, Kraków 1999, s. 21–31.

³ APKr, Zb. Kart. I-11.

⁴ Ibidem, Zb. Kart. I-31.

⁵ Ibidem, Zb. Kart. I-17.

⁶ Ibidem, ABM Wielki Kraków 1.

⁷ Ibidem, ABM Wielki Kraków 2.

⁸ Ibidem, Zb. Kart. II-69.

Podobny proces kształtowania granic administracyjnych miasta przeszło wiele polskich miast, w tym Warszawa, czego śladem w zasobie krakowskiego Archiwum jest plan sytuacyjny Warszawy i okolic z projektem rozszerzenia granic miasta z 1916 roku w skali 1:25 000⁹ oraz plan Wielkiej Warszawy z 1925 roku w skali około 1:25 000¹⁰.

Prawdopodobnie w związku z pracami nad upiękśzeniem, regulacją i ostatecznie rozszerzeniem granic administracyjnych Krakowa, podjętymi przez Magistrat Krakowa na przełomie XIX i XX wieku, wśród akt Urzędu Budownictwa

Ryc. 1. Plan sytuacyjny Karłowich Warów, 1913 (fragment), skala 1:2880, litografia wielobarwna

Miejskiego znalazła się grupa kilkudziesięciu planów innych miast polskich oraz europejskich z podobnego okresu. O części z nich można z pewnością powiedzieć, że zostały opracowane przez służby miejskie lub powstały na ich zlecenie i dokumentują podobne procesy zachodzące w tych miastach. Być może służyły one pomocą pracującym w Krakowie urbanistom, jako materiał do analizy czy źródło wzorcowych rozwiązań, na których mogli oprzeć swoje projekty i stąd ich obecność wśród akt krakowskiego urzędu. Pośród tych planów na uwagę zasługują plany miast polskich, np. plany Wrocławia – pierwszy z 1908 roku w skali

⁹ Ibidem, ABM Plany miast 37.

¹⁰ Ibidem, Zb. Kart. VI-263.

1:10 000, zawierający oznaczenie rodzaju zabudowy możliwej do zrealizowania w poszczególnych strefach miasta¹¹ i kolejny z 1910 roku w skali 1:5000, będący planem regulacyjnym¹², dalej plan regulacyjny ulic Zgorzelca z przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XIX wieku w skali 1:8000¹³. Następnie plany miast niemieckich: plan sytuacyjno-regulacyjny Düsseldorfu z początku XX wieku w skali 1:15 000¹⁴, plan sytuacyjny Magdeburga również z początku XX wieku w skali 1:10 000¹⁵, plan Monachium z 1911 roku w skali 1:25 000¹⁶ oraz plan sytuacyjno-wysokościowy Stuttgartu powstały między 1907 a 1910 rokiem w skali 1:5000¹⁷; dalej plany innych miast europejskich: piękny plan sytuacyjny Karlowych Warów (niem. Karlsbad) z 1913 roku w skali 1:2880¹⁸ (ryc. 1), plan sytuacyjny Londynu z 1897 roku¹⁹, plan regulacyjny kilku ulic Lwowa z roku 1909 w skali 1:1440²⁰, plan Pragi – sytuacyjno-wysokościowy z 1908 roku w skali 1:10 000²¹. Oprócz wymienionych planów w zbiorze tym występują także plany m.in. Erfurtu²², Kalisza²³, Norymbergii²⁴, Sosnowca²⁵ i Warszawy²⁶.

3. Materiały kartograficzne związane z reformami rolnymi i wprowadzeniem ewidencji gruntów

W końcu XVIII i pierwszej połowie XIX wieku na terenie zaboru austriackiego podjęte zostały prace zmierzające do oszacowania wartości gruntów do celów fiskalnych. Wysiłki te podjęły zarówno władze austriackie pod rządami cesarza Józefa II i jego następców, jak i administracja Rzeczypospolitej Krakowskiej. W efekcie tych działań oprócz dokumentacji aktowej powstały także materiały kartograficzne. W Rzeczypospolitej Krakowskiej w 1815 roku powołano Komisję Włościańską, której zadaniem było przeprowadzenie reformy polegającej na zamianie pańszczyzny na czynsz w dobrach narodowych i duchownych oraz podział gruntów między włościan. Podstawą dla przeprowadzenia tych prac miały

¹¹ Ibidem, ABM Plany miast 3.

¹² Ibidem, ABM Plany miast 4.

¹³ Ibidem, ABM Plany miast 7.

¹⁴ Ibidem, ABM Plany miast 5.

¹⁵ Ibidem, ABM Plany miast 16.

¹⁶ Ibidem, ABM Plany miast 18.

¹⁷ Ibidem, ABM Plany miast 31.

¹⁸ Ibidem, ABM Plany miast 11.

¹⁹ Ibidem, ABM Plany miast 13.

²⁰ Ibidem, ABM Plany miast 14.

²¹ Ibidem, ABM Plany miast 25.

²² Ibidem, ABM Plany miast 6.

²³ Ibidem, ABM Plany miast 10.

²⁴ Ibidem, ABM Plany miast 21.

²⁵ Ibidem, ABM Plany miast 29.

²⁶ Ibidem, ABM Plany miast 32–38.

być pomiar i klasyfikacja gruntów. Pozostałością działań Komisji Włościańskiej jest obecnie zbiór liczący około 60 map. Kolejnymi grupami materiałów kartograficznych z okresu Rzeczypospolitej Krakowskiej są mapy związane z działalnością Senatu Rządzącego oraz przerisy i redukcje map należące do zbioru Teofila Żebrowskiego²⁷, inspektora dróg w strukturach administracyjnych Rzeczypospolitej Krakowskiej, które zgodnie z jego własnym wyjaśnieniem miały służyć do przygotowania mapy topograficznej Okręgu Wolnego Miasta. Kopie mapy ze zbioru Żebrowskiego, prawie współczesne oryginałom, niejednokrotnie uzupełniają mapy Komisji Włościańskiej, zwłaszcza w sytuacji, gdy nie zachowały się oryginały. Co więcej, materiały te obejmują teren wykraczający poza obszar aktywności Komisji, uwzględniając także wsie prywatne. Wszystkie wyżej wymienione materiały będące pozostałością działalności władz Rzeczypospolitej Krakowskiej zgromadzone są w zespole *Archiwum Wolnego Miasta Krakowa*.

W skład terytorium Wolnego Miasta Krakowa z Okręgiem obok obszarów wiejskich i samego Krakowa wchodziły zaledwie trzy miasteczka, (tj. Chrzanów, Trzebinia i Nowa Góra). Z tego względu wśród map i planów opracowanych przez władze Rzeczypospolitej Krakowskiej kartografia miejska nie stanowi dużej grupy. Dysponujemy jednak zachowanymi rękopiśmiennymi planami Chrzanowa z 1843 roku w skali 1:14 400²⁸ i Trzebini również z 1843 roku w tej samej skali²⁹. Wśród map wytworzonych przez władze Rzeczypospolitej Krakowskiej na uwagę zasługują także rękopiśmienne plany ówczesnych wsi, a dzisiejszych miast: Jaworzna w kopii wg oryginału z 1819 i pomiaru z 1837 roku, brak skali³⁰ (kopia Żebrowskiego), Krzeszowic w kopii wg oryginału z 1822 roku w skali 1:3600³¹ (kopia Żebrowskiego) oraz wsi będących dziś dzielnicami Krakowa, np. niedatowany plan Dąbia w skali 1:6500³² (redukcja Żebrowskiego) czy Zwierzyńca z 1832 roku w skali 1:3600³³ z oznaczonym kopcem Kościuszki (mapa Komisji Włościańskiej).

W monarchii austriackiej podobne prace podjęte zostały już w latach osiemdziesiątych XVIII wieku, jako efekt reform józefińskich, skutkując powstaniem tzw. metryki józefińskiej (reforma 1785 roku), czyli pierwszego galicyjskiego katastru gruntowego³⁴. Prace przeprowadzone w wyniku wprowadzenia tych reform skupiły się na spisaniu i pomiarze gruntów, przynosząc przede wszystkim spuściznę w postaci materiałów aktowych. Materiały kartograficzne z zasobu Archiwum Państwowego w Krakowie, powstałe w zbliżonym czasie i przez to

²⁷ Por. *Encyklopedia Krakowa*, Warszawa – Kraków 2000, s. 1103.

²⁸ APKr, WMK 152.

²⁹ Ibidem, WMK 158.

³⁰ Ibidem, WMK 86.

³¹ Ibidem, WMK 90.

³² Ibidem, WMK 138.

³³ Ibidem, WMK 22.

³⁴ J. Stoksik, *Galicyjski kataster gruntowy. Jego geneza, dzieje i spuścizna aktowa*, „Archeion”, t. LXIII, Warszawa 1975, s. 168.

łączone z reformami józefińskimi, są bardzo nieliczne³⁵. Z większą uwagą należy jednak przyrzeć się pozostałościom kartograficznym późniejszym o ponad pół wieku, wchodzącym w skład zespołu archiwalnego o nazwie *Kataster Galicyjski*. Są to austriackie mapy ewidencyjne w skali 1:2880, szkice indykacyjne oraz szkice polowe stanowiące część tzw. katastru stałego opracowanego dla terenu monarchii austriackiej³⁶. W Archiwum Państwowym w Krakowie znajdują się przede wszystkim materiały dla obszaru tzw. Galicji Zachodniej, tj. dla dawnych powiatów krakowskiego, nowosądeckiego, chrzanowskiego, bocheńskiego, myślenickiego, brzeskiego i powiatu Dąbrowa Tarnowska; częściowo wadowickiego, żywieckiego, dębickiego, tarnowskiego, przemyskiego, rzeszowskiego, sanockiego, jasielskiego oraz pojedyncze mapy miejscowości położonych we wschodniej części Galicji, dziś poza granicami Polski (tj. powiatów Brzeżany, Kołomyja, Lwów, Sambor, Sokal, Stanisławów, Stryj, Tarnopol, Złoczów, Żółkiew). Mapy katastru austriackiego, wykonane do celów fiskalnych, ze względu na staranność opracowania i stopień dokładności do tej pory służą jako podstawa do prac geodezyjnych oraz badań własnościowych. Dzięki swojej bogatej treści oraz objęciu ogromnego obszaru stały się też doskonałym źródłem dla badaczy reprezentujących różne dziedziny nauki, wśród nich dla naukowców zajmujących się studiami nad historią i rozwojem miast, miasteczek i wsi galicyjskich. Dla ilustracji warto zaprezentować piękne pochodzące z 1848 roku oryginały rękopiśmienne map: Chrzanowa³⁷, Krzeszowic³⁸, Starego Sącza³⁹ oraz tzw. wiedenki, czyli odbitki litograficzne ręcznie kolorowane przygotowane dla archiwum cesarskiego w Wiedniu: Podgórze, dzisiaj jednej z dzielnic Krakowa, wówczas samodzielnego miasta z 1849 roku⁴⁰ i Wieliczki z 1849 roku⁴¹, Krakowa z 1856 roku⁴². I na koniec oryginał rękopiśmienny mapy Krynicy z 1846 roku w skali 1:1440, przedstawiający szczegółowo park zdrojowy uzdrowiska⁴³ (ryc. 2).

Mapy katastralne, zgromadzone w Archiwum Państwowym w Krakowie bardzo licznie, nie są jednak wszystkimi zachowanymi do dziś materiałami austriackiego katastru z terenu Małopolski. Duża część tej cennej dokumentacji przechowywana jest nadal w Powiatowych Ośrodkach Dokumentacji Geodezyjnej i Karto-

³⁵ Przykładem może tu być plan gruntów miasta Skawiny z 1785 r., por. J. Stoksik, *Plan katastralny gruntów miasta z 1785 roku*, http://dziedzictwo.polska.pl/katalog/skarb,Plan_katastralny_gruntow_miasta_z_1785_roku,gid,277870,cid,1147.htm?body=desc (3 grudnia 2009 r.).

³⁶ J. Stoksik, *Galicyjski kataster gruntowy...*, s. 176.

³⁷ APKr, KChrz 47.

³⁸ Ibidem, KChrz 141.

³⁹ Ibidem, KNS 520.

⁴⁰ Ibidem, KKrak 441.

⁴¹ Ibidem, KKrak 658.

⁴² Ibidem, KKrak 270. Warto przypomnieć, że oryginał rękopiśmienny mapy Krakowa niestety zaginął w latach sześćdziesiątych XX wieku, por. J. Stoksik, *Zbiór dawnych map Krakowa w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Krakowie*, w: *Katalog dawnych map wielkoskalowych Krakowa XVI–XIX wieku*, Warszawa – Kraków 1981, s.15–17.

⁴³ APKr, KNS 229.

graficznej, gdzie wciąż, pomimo jej historyczności przypisuje jej się znaczenie bieżące. Niestety niejednokrotnie mapy i operaty przetrzymywane są w niewłaściwych warunkach i bez odpowiedniej dbałości o stan zachowania, co powoduje

Ryc. 2. Mapa katastralna Krynicy, 1846, skala 1:1440, rękopis wielobarwny

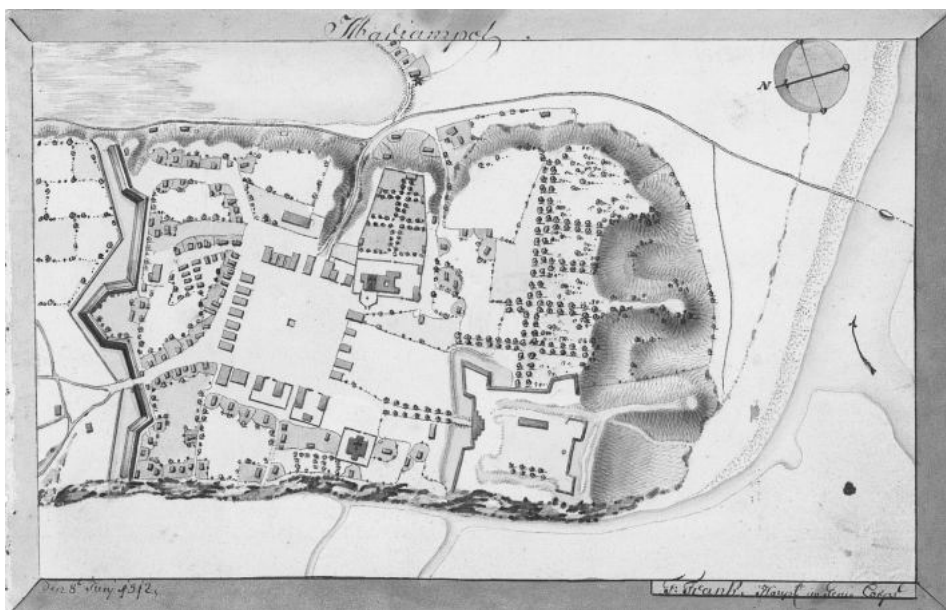
kopie, które pozwoliłyby zaspokoić potrzeby geodetów zmuszonych do sięgania do materiałów historycznych. Jednocześnie oryginały mogłyby trafić do archiwów państwowych, gdzie wreszcie znajdą należne sobie miejsce pośród innych archiwaliów stanowiących materialny ślad naszego dziedzictwa narodowego i odpowiednio zabezpieczone i przechowywane będą służyć potrzebom nauki.

stopniowe ich niszczenie. Prawdopodobnie także w części przypadków ośrodki te nie mają możliwości szerokiego udostępniania materiałów zainteresowanym, uniemożliwiając tym samym wykorzystanie ich do badań przez naukowców. Próby ich przejęcia przez Archiwum Państwowe w Krakowie, po to by zapewnić im przechowywanie w odpowiednich warunkach, opracowanie i udostępnienie do badań naukowych, podejmowane w okresie ostatnich kilkudziesięciu lat, nie zawsze przynosiły pozytywne rezultaty⁴⁴. Pozostaje więc po raz kolejny zaapelować o podjęcie przez archiwistów i geodetów wysiłków, których celem będzie zabezpieczenie i zachowanie tych wspaniałych materiałów dla przyszłych pokoleń oraz jak udostępnienie ich do badań naukowych. Być może nadszedł odpowiedni czas na to, aby podjąć dyskusję o masowej digitalizacji tych materiałów. Współczesna technika pozwala uzyskać wysokiej jakości cyfrowe

⁴⁴ Archiwum Państwowe w Krakowie rozpoczęło przejmowanie materiałów katastru galicyjskiego w latach sześćdziesiątych XX wieku. Jednak zgodnie z obecną wiedzą Archiwum XIX-wieczne materiały katastru austriackiego nadal przechowywane są m.in. w Powiatowych Ośrodkach Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej w Bochni, Brzesku, Krakowie, Myślenicach, Nowym Targu, Tarnowie i Wieliczce; por. także J. Stoksik, *Galicyjski kataster gruntowy...*, s. 181–182.

4. Miasta w kartografii wojskowej lub tematycznie związanej w wojskowością

W Archiwum Państwowym w Krakowie zgromadzone zostały liczne materiały kartograficzne związane w wojskowością. Należy wśród nich wyróżnić grupę materiałów prezentujących fortyfikacje miejskie. Są to widoki i plany, takie jak: plan cytadeli i zamku w Brodach oddający stan z końca XVIII wieku, zachowany w zasobie Archiwum Państwowego w Krakowie w postaci fotografii oryginalnego rysunku wykonanego w 1850 roku⁴⁵; widok zamku w Czortkowie z 1892 roku⁴⁶; plan twierdzy w Stanisławowie wraz z przekrojami w skali 1:1724, będący kopią planu z 1812 sporządzoną w 1895 roku⁴⁷ oraz plan samego Stanisławowa z oznaczoną twierdzą z około 1805 roku w skali około 1:17 962⁴⁸; niewielkich rozmiarów planik Mariampola w powiecie Stanisławowskim z 1812 roku w skali około 1:10 500, na którym oznaczono m.in. fortyfikacje miejskie⁴⁹ (ryc. 3). Inną grupę tworzą plany batalistyczne obrazujące wydarzenia wojenne istotne dla historii miast, w których miały miejsce, jak np. plan z 1830 roku przedstawiający

Ryc. 3. Plan Mariampola, 1812, skala około 1:10 500, rękopis wielobarwny

⁴⁵ APKr, Zb. Kart. VI-14.

⁴⁶ Ibidem, Zb. Kart. VI-50.

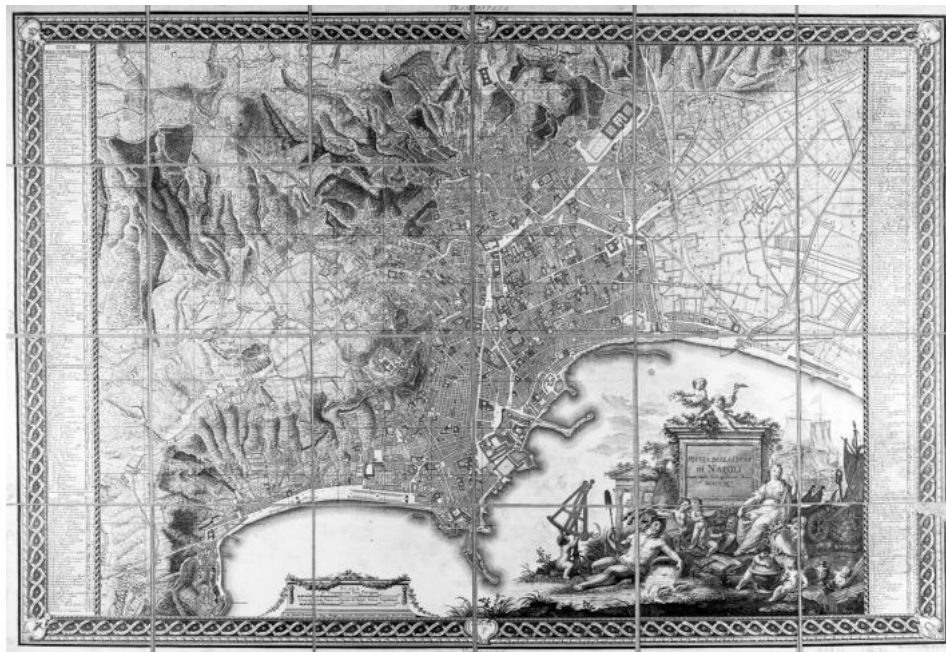
⁴⁷ Ibidem, Zb. Kart. VI-216.

⁴⁸ Ibidem, Zb. Kart. VI-219.

⁴⁹ Ibidem, Zb. Kart. VI-150.

bitwę pod Dreznem w 1813 roku z zaznaczonymi pozycjami wojsk w skali około 1:42 000⁵⁰ czy plan bitwy pod Maciejowicami w 1794 roku w skali około 1:19 000, będący wykonaną w 1861 roku kopią planu współczesnego wydarzeniom⁵¹.

Osobną grupę stanowią mapy będące częścią niezwykle ciekawej prywatnej kolekcji generała Józefa Chłopickiego. Kolekcja ta trafiła do Archiwum Państwowego w Krakowie wraz z archiwum rodziny Potockich z Krzeszowic, pod których opieką generał przeżył ostatnie lata swojego życia (zmarł w Krakowie w 1854 roku, pochowany został w Krzeszowicach⁵²). Materiały zebrane przez

Ryc. 4. Plan Neapolu, 1790, skala 1:11 500, miedzioryt

generała Chłopickiego to w przeważającej części materiały kartograficzne: mapy prowincji różnych krajów europejskich i plany miast. Ich dobór nie jest przypadkowy, wyraźnie łączą się one z etapami służby wojskowej Chłopickiego, należy więc przypuszczać, że były wykorzystywane praktycznie w czasie kampanii wojennych, w których brał udział generał. W pierwszej grupie map włoskich na uwagę zasługują dwa przepiękne, bogato zdobione, wykonane w technice miedziorytu plany: Neapolu z 1790 roku w skali 1: 11 500⁵³ (ryc. 4) oraz Neapolu

⁵⁰ Ibidem, Zb. Kart. VI-59.

⁵¹ Ibidem, Zb. Kart. VI-144.

⁵² *PSB*, t. III, Kraków 1937, s. 313.

⁵³ APKr, AChł 23.

z okolicą, w tym z widokiem Wezuwiusza z 1793 roku w skali 1:68 000⁵⁴ autorstwa Rizzi Zannoniego, włoskiego kartografa znanego także z prac wykonywanych w Polsce, rytowany przez Józefa Guerrę. Daty ich powstania wykraczają nieco poza przyjęte na potrzeby niniejszego artykułu ramy czasowe, jednak nie sposób o nich nie wspomnieć omawiając plany zgromadzone w kolekcji generała Chłopickiego. Można podejrzewać, że towarzyszyły one Chłopickiemu w czasie walk legionów w kampanii neapolitańskiej we Włoszech. Dalsze koleje losu zaprowadziły Chłopickiego do Hiszpanii, jako dowódcę legii nadwiślańskiej walczącej u boku Napoleona. Wśród map hiszpańskich trzeba wymienić rękopiśmienne plany Saragossy, którą w 1808 roku oblegano dwukrotnie: pierwszy plan w skali 1:8400 przedstawia atak środkiem i prawym skrzydłem na przelomie 1808 i 1809 roku⁵⁵, drugi plan – przedmieścia Saragossy na lewym brzegu rzeki Ebro z zaznaczonymi fortyfikacjami w skali 1:14 000, również z 1809 roku⁵⁶. W kolekcji znajdują się także plany innych miast europejskich: litografowane plany Berlina w skali 1:21 500 z 1839 roku⁵⁷ oraz Paryża z fortyfikacjami miejskimi zaznaczonymi w kolorze w skali 1:50 000, powstały po roku 1832⁵⁸. I plany miast polskich: rękopiśmienny plan pruskich fortyfikacji Poznania z oznaczonymi kolorem fortyfikacjami istniejącymi i projektowanymi w skali 1:50 000 z 1830 roku⁵⁹ oraz plan Warszawy autorstwa oficerów Kwatermistrzostwa Sztabu Generalnego z 1829 roku w skali 1:84 000, na który naniesiono oznaczenia uwidaczniające fortyfikacje miejskie oraz rozmieszczenie polskich wojsk w czasie walk powstańców z Rosjanami w 1831 roku⁶⁰ (ryc. 5). Uwagi te, jak można przypuszczać, naniesione zostały albo przez samego generała Chłopickiego, będącego w tym czasie faktycznym dowódcą wojsk polskich, albo też na jego zlecenie. Innym planem, nie należącym już do kolekcji generała Chłopickiego, ale obrazującym te same wydarzenia jest, znajdujący się w *Zbiorze Kartograficznym*, plan Warszawy z połowy XIX wieku z zaznaczonymi pozycjami kawalerii i piechoty polskiej w sierpniu 1831 roku w skali 1:21 000⁶¹.

Kolejna grupa map zachowana w tym samym zespole archiwalnym, zaliczona przeze mnie do kategorii kartografii związanej z wojskowością to opracowania będące efektem działalności kartografów wojskowych, jak np. litografowany i ręcznie kolorowany *Plan Miasta Stolecznego Warszawy* w skali 1:4200, sporządzony na 9 arkuszach, podklejonych płótnem. Plan ten opracowany został w 1829 roku przez oficerów Korpusu Inżynierów Wojskowych⁶², formacji pełniącej rolę służby topograficznej w armii Królestwa Polskiego w latach 1815–1830,

⁵⁴ Ibidem, AChł 21.

⁵⁵ Ibidem, AChł 67.

⁵⁶ Ibidem, AChł 68.

⁵⁷ Ibidem, AChł 127.

⁵⁸ Ibidem, AChł 117.

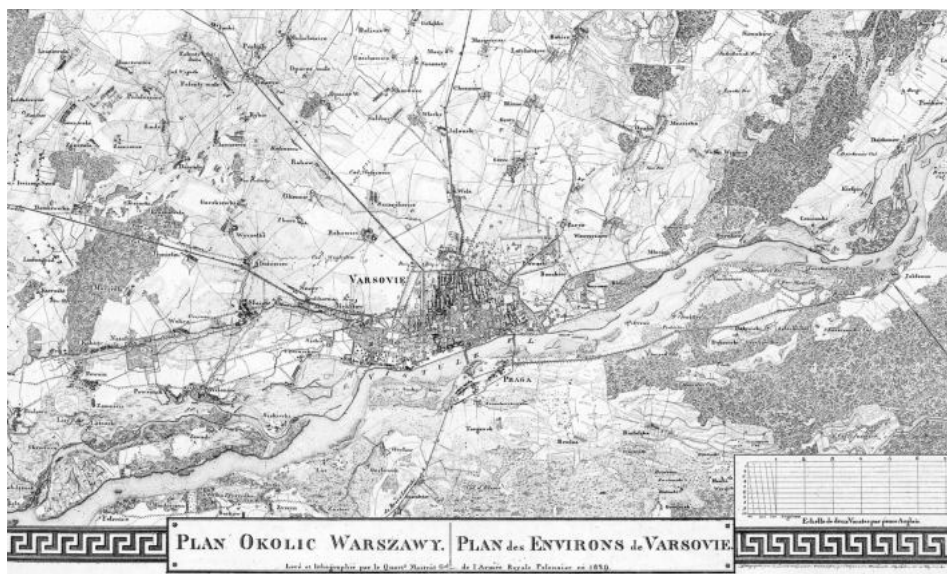
⁵⁹ Ibidem, AChł 90.

⁶⁰ Ibidem, AChł 88.

⁶¹ Ibidem, Zb. Kart. VI-261.

⁶² Ibidem, Zb. Kart. VI-260.

litografowany przez Aleksandra Zakrzewskiego⁶³. Jest także znana mapa administracyjna Galicji z 1855 roku autorstwa oficera austriackiego Carla Kummerera von Kammersberga⁶⁴, zawierająca plany Czerniowiec, Krakowa i Lwowa w skali 1:10 800.

Ryc. 5. Plan okolic Warszawy, 1829 (fragment), skala 1:84 000, litografia

5. Widoki i plany sytuacyjne miast nie mieszczące się w wyżej wymienionych kategoriach

Wielu materiałów kartograficznych z zasobu Archiwum Państwowego w Krakowie nie udało się podporządkować grupom tematycznym stworzonym na potrzeby tego artykułu. Typy tych materiałów zostaną omówione pokrótce w jego ostatniej części. Grupę tę otwierają widoki miast będące częścią *Zbioru Kartograficznego*, takie jak XIX-wieczny widok Bordeaux we Francji⁶⁵; dalej nieco prymitywny, rysowany piórkiem widok Czorsztyna przedstawiający ruiny zamku czorsztyńskiego z pierwszej ćwierci XIX wieku⁶⁶; kolejno chromolitografowany widok Starego Sącza⁶⁷ z połowy XIX wieku; następnie widok zamku w Trem-

⁶³ Por. H. Bartoszewicz, *Prace kartograficzne Korpusu Inżynierów Wojskowych w latach 1815–1830*, w: *Kartografia Królestwa Polskiego 1815–1915*, „Z dziejów Kartografii”, t. X, Warszawa 2000, s. 71–84.

⁶⁴ APKr, Zb. Kart. VII-245.

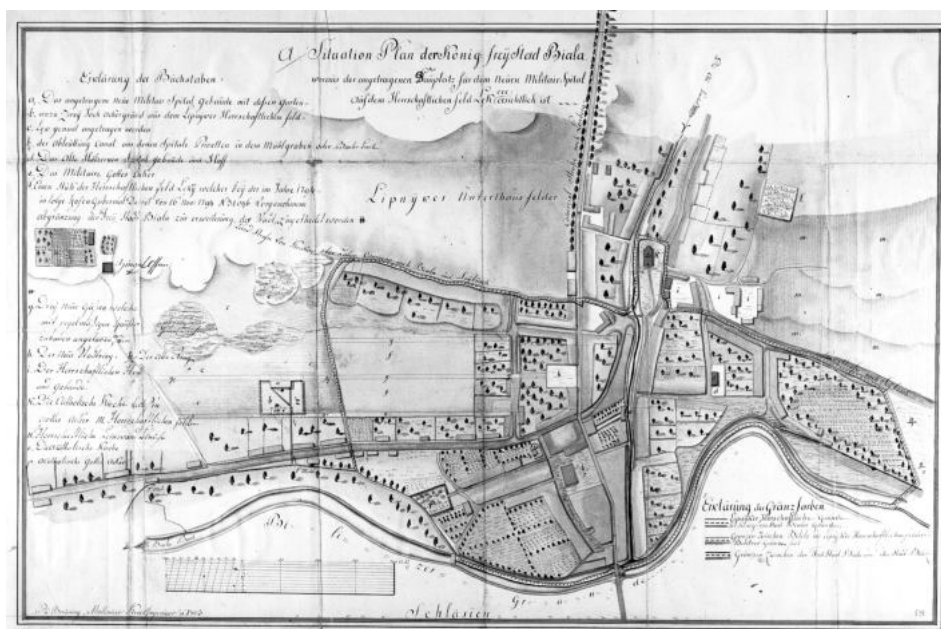
⁶⁵ Ibidem, Zb. Kart. VI-11.

⁶⁶ Ibidem, Zb. Kart. VI-47.

⁶⁷ Ibidem, Zb. Kart. VI-224.

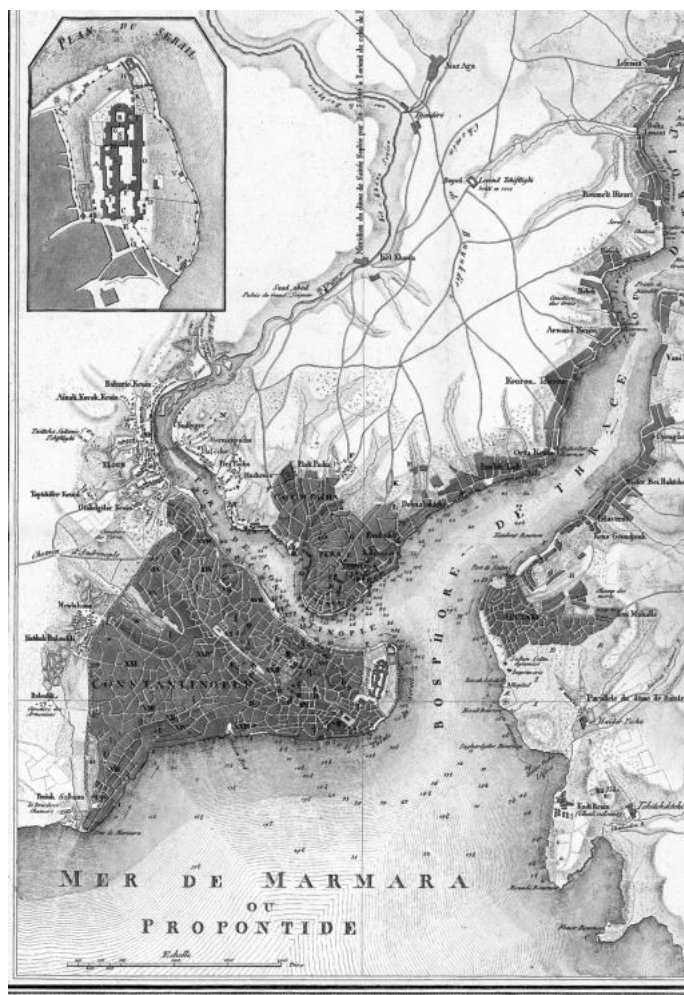

Ryc. 6. Widok Zamościa, 1818, rękopis wielobarwny

Ryc. 7. Plan Białej, 1803, skala ok. 1:3600, rękopis wielobarwny

bowli, akwarela z tego samego okresu⁶⁸ oraz widok Zamościa z 1818 roku⁶⁹ (ryc. 6). Warte wspomnienia są także plany sytuacyjne miast należące do tego samego zespołu, np. drukowany plan Cieszyzna z około 1850 roku w skali 1:5760⁷⁰, plan Kijowa z lat siedemdziesiątych XIX wieku w skali około 1:44 400⁷¹; rękopiśmienny plan Leżajska z 1831 roku w skali około 1:360⁷²; drukowany plan

Ryc. 8. Plan Konstantynopola, 1821 (fragment), skala 1:50 000, miedzioryt wielobarwny

⁶⁸ Ibidem, Zb. Kart. VI-246.

⁶⁹ Ibidem, Zb. Kart. VI-296.

⁷⁰ Ibidem, Zb. Kart. VI-31.

⁷¹ Ibidem, Zb. Kart. VI-113.

⁷² Ibidem, Zb. Kart. VI-137.

Lublina z 1918 roku w skali 1:8400⁷³. Materiały kartograficzne w zbiorach Archiwum Państwowego w Krakowie przechowywane są także w wielu innych, niewymienionych dotąd zespołach i zbiorach, jak np. w zbiorze XIX-wiecznego kolekcjonera Antoniego Schneidera, zbieracza pamiątek galicyjskich, takie jak piękny rękopiśmienny plan Białej (dziś część miasta Bielsko-Biała) z 1803 roku w skali ok. 1:3600⁷⁴ (ryc. 7) oraz równie imponujący plan Konstantynopola z 1821 roku wykonany w technice miedziorytu w skali 1:50 000⁷⁵ (ryc. 8); w aktach sądowych, np. sądu szlacheckiego Forum Nobilium Tarnoviensae – przykładem może być rękopiśmienny plan zamku w Rzeszowie z 1813 roku⁷⁶. Wiele materiałów odnaleźć można także w archiwach podworskich wielkich rodów szlacheckich, np. Potockich z Krzeszowic, Tarnowskich, Chodkiewiczów i Sanguszków.

6. Zakończenie

Mam nadzieję, że w tej krótkiej prezentacji udało się wskazać różnorodność materiałów kartograficznych i zainteresować zasobem Archiwum Państwowego w Krakowie. Z konieczności wybór materiałów reprezentatywnych dla tematu był bardzo subiektywny. Nie sposób jednak było nie dokonać selekcji, mając do dyspozycji tak licznie zgromadzone archiwalia. Niemożliwe było także poddanie poszczególnych planów głębszej analizie, być może w przyszłości stanie się ona udziałem specjalistów, którzy dotrą do krakowskiego archiwum w poszukiwaniu interesujących ich materiałów kartograficznych.

Cartographic sources for research on the history of towns from the late eighteenth century to 1918 in the State Archives in Cracow

S u m m a r y

The article presents main categories of cartographic documents held in the State Archives in Cracow, which serve as the basis for research on the history of towns. They date from the period between the late eighteenth century and 1918, when Poland regained independence.

Materials are divided into the following thematic categories:

1. Towns in military cartography or thematically related to the military. Included in this category are cartographic materials related to cities and produced by military cartographers or intended for military purposes. One particularly interesting group consists of

⁷³ Ibidem, Zb. Kart. VI-141.

⁷⁴ Ibidem, TSchn 511.

⁷⁵ Ibidem, TSchn 1015.

⁷⁶ Ibidem, FNT 28.

maps which formed part of the private collection of General Józef Chłopicki from the late eighteenth and early nineteenth centuries (maps of Warsaw, Poznań, Naples, Venice, Saragossa, Valencia, Berlin and Paris, among others). In addition, the author discusses maps and views showing city fortifications, as well as battle maps important for the history of towns.

2. Cartographic materials related to land reforms and the introduction of cadastral records, ranging from maps created as a result of works undertaken to replace serfdom with rent in the first half of the nineteenth century in the Cracow Republic, to Austrian cadastral maps from the mid-nineteenth century.

3. Cartographic materials created as a result of activities of municipal authorities, related to their work for administrative and urban development of cities. Here the main group of materials consist of maps showing the extension of administrative boundaries of Cracow at the beginning of the 20th century, when the idea of the so-called Greater Cracow was pursued. The records of the Cracow Municipal Council include a large group of maps of other Polish and European cities, e.g. maps of Wrocław, Warsaw, Kalisz, Düsseldorf, London and Prague, among others.

4. Views and city maps not falling into the above categories. In this section the author discusses, among others, cartographic materials which formed part of the collection of the nineteenth-century collector Anthony Schneider, e.g. maps of Biała, Kiev, Odessa, Saint Petersburg and Constantinople, among others.

Due to the principle of territorial preference, valid in archival science, materials held in the State Archives in Cracow come mainly from the former Austrian partition, with Cracow and towns of Western Galicia being most widely represented. The article, however, points out that there is also a well represented group of cartographic documents related to towns in other parts of Poland and abroad.